

VLADIMIR GILJAROVSKI

MOSKVA
JA
MOSKVALASED

VALITUD PEATÜKKE

Vene keelest tõlkinud Veronika Einberg

Originaali tiitel:
В. А. Гиляровский
Москва и москвичи
ОЛМА Медиа Групп, Москва 2015

Toimetanud Krista Mõisnik
Kujundanud Rein Seppius

Tõlge eesti keelde © Veronika Einberg ja Tänapäev, 2019

ISBN 978-9949-85-625-1

www.tnp.ee

Trükitud AS Printon trükikojas

SISUKORD

<i>Autorilt</i>	7
Moskvas	9
Lefortovost Hamovnikisse	11
Teatri väljak	16
Hitrovka	20
Suhharevka	48
Öö Tsvetnoi bulvaril	71
Lossid, kaupmehed ja Ijapinlased	78
Kunstnike kolmapäevad	101
Algajad kunstnikud	107
Trubnajal	115
Lubjanka	132
Pagarid ja juuksurid	148
Kaks ringi	170
Lõukoerad väravatel	183
Üliõpilased	203
Narõškina skväär	215
Kahe maja lugu	222
Saunad	241
Trahterid	283
Minu silme all	319

AUTORILT

Ma olen moskvalane! Kui õnnelik on inimene, kes saab lausuda seda, pannes sellesse sõnasse ennast tervenisti. Ma olen moskvalane!

... Minevik mu pilgu eest veel möödub¹ ...

Tsiteerin siin Puškini Pimenit, kuid ma olen temast võrreldamatult rikkam: minule hästi teada, kohati sureva, kohati lõplikult kadunud mineviku kirjul foonil näen ma iga tunniga kasvavat uut Moskvat. Ta laieneb, pürgib üles ja alla, seni teadmatusse stratosfääri ja maa-alustesse metroosügavustesse, elektriga valgustatusse, imeliste saalide marmorisädelusse. „Graniiti rüütatud” Moskva jõge raamistavad nüüd varjurikkad bulvarid. Neist suunduvad alla laiad kivitrepid. Varsti pesevad neid uued lained: Volga tuleb iga päevaga Moskvale lähemale.

Kunagi seisis selle kivitrepi kohal, Kremli vastas Boloto luhal² siin hukatud Stepan Razini pea teiba otsas. Seal, kus alles hilja-aegu, veel minugi mäletamist mööda, oli soo, on nüüd asfalteeritud tänavad, sirged ja laiad. Üksteise järel kerkivad esmaklassilised tehased. Hiljutised kõdupiirkonnad on juba kesklinnaga kokku sulanud ega jää heakorra poolest enam kuigivõrd temale alla, aga lähimad külad on muutumas pealinna osaks. Sinna kuuluvad staadionid – need Moskva Colosseumid, kus kümned ja sajad tuhanded tervisest pakatavad noored arendavad oma jõudu, valmistuvad kangelaslikeks tegudeks nii Arktika jääväljadel,

¹ A. Puškin „Boriss Godunov” (1825), tlk K. Kangur. *Siin ja edaspidi tõlkija märkused.*

² Болото – soo (vn).

Karakumi surnud kõrbes, „maailma katusel” kui ka Kaukaasia liustikel.

Moskva viiakse plaani. Kuid selleks et luua uut Moskvat vana asemele, mida ehitati peaaegu tuhat aastat tükikaupa, kuidas ehitajale mugavam oli, vajati erilisi, seni nägematuid jõude ...

See sai võimalikuks üksnes riigis, kus on nõukogude võim.

Moskva on juba teel sinna, et saada maailma vägevaimaks linnaks. See toimub meie silme all.

... Tulevik möödub mu pilgu eest ...

Ja minevik mu pilgu eest veel möödub. Juba praegu on see paljuski noortele arusaamatu, ent varsti kaob sootuks. Ja et uue pealinna elanikud teaksid, millist vaeva nõudis nende isadelt uue elu ehitamine vana asemele, peavad nad teada saama, milline oli vana Moskva, mismoodi ja millised inimesed temas elasid.

Ja nüüd siis „teistkordselt elan oma vanas eas”³ kaht elu: „vana” ja „uut”. Vana on taustaks uuele, mis peab peegeldama teise ülevust. Ning minu töö teeb mind nooreks ja õnnelikuks – mind, kes ma olen elanud ja elan

*kahe aastasaja piiril
kahe ilma murrangus.*

Moskva, 1934. aasta detsember
V. Giljarovski

³ Jällegi „Boriss Godunov”.

MOSKVAS

Meie pooltühi rong peatus Jaroslavl'i vaksali pimedas välisplatvormi juures ning me väljusime väljakule⁴, möödudes käratsevatest voorimeestest, kes ründasid jõukaid reisijaid ega pidanud meid oma tähelepanu vääriks. Me hakkasime astuma, libisedes ja komistades, mööda lume all peituvaid konarusi, nägemata midagi jalge all ega ees. Tuuletu lumi sadas tihedate räitsakatena, läbi selle elava loori paistsid mingisugused heledamad laigud ning üksnes puutulbaga kokku põrgates võis kindlaks teha, et see on tänavavalgustuslatern, kuid see valgustas üksnes oma klaase, mida kattis märg lumi.

Me kõndisime oma kastidega seljas. Mõnikord möödusid meist reisijad, kes olid jõudnud voorimehe võtta. Ent siis olid ka need läinud. Täielik vaikus, inimtühjus ja valge lumi, mis läheb üle tundmatuks ja nähtamatuks kauguseks. Me teame ainult, et meie retke sihtkohaks on Lefortovo ehk, nagu ütles meie juhtoinas, põline moskvalane, „Lafortovo”.

„Näe, see on Rjazani vaksal!” osutas ta pika valgustamata hoone mustendavale siluetele, heleda ümmarguse laiguga ülalpool; see osutus kellaks, mis oli seestpoolt valgustatud ja näitas poolt kahte.

Möödusime vaksalitest, ronisime üle hange ja kõndisime jälle kesk kitsaid põiktänavaid piki plankaedu, mida lahutasid puust majakesed ja tihedalt suletud väravad. Siin-seal kumasid väikeses akendes punakollaste täppidena ikoonilambid ... Pilkasus, vaikus, sügav uni.

⁴ Komsomoli, kuni 1933. aastani Kalantšovskaja väljak, kus paiknevad korraka kolm raudteejaama: Leningradi, Jaroslavl'i ja Kaasani. Rahvasuus tuntud „Kolme vaksali platsina”.

Taamal lõi kell kaks korda – kell oli kaks!

„See kostab Basmannajalt. Aga see on Olhovtsõ⁵ ...” selgitas teejuht. Ja pistis äkki kirema: „Ki-ke-ri-kii!...”

Me jahmusime: kas ta läks hulluks või?

Aga tema kires veel ...

Ja äkki – kõigepealt ühest hoovist, siis aga ka naaberhoovidest hakkasid ärganud kuked talle vastama. Mitteõigeaegset kukelaulu imestavad koerad pistsid algul ehmunult, siis aga vihaselt lõugama. Olhovtsõ ärkas ellu. Siin-seal läksid aknad valgeks, siin-seal kolksusid hoovides riivid, ukсед paukusid, kostsid imestunud hääled: „Mis imelugu see veel on! Kuced laulavad kell kaks öösel!”

Mu sõber Kostja Tšernov kukkus koera kombel haukuma, ta oskas seda vahvasti, siis aga pistis hundi moodi ulguma. Me toetasime teda. Oli kuulda, kuidas koerad kette kõlksutavad ja marutsevad.

Meie aga kõndisime juba rõõmsalt mööda Basmannajat, täiesti inimtühja ja samuti pimedat. Mõnikord koperdasime pehmesse lumme peitunud postide otsa. Järgmine plats. Suur latern valgustab meie kohal midagi aknalaadset, tumedate ja arusaamatute kujudega.

„See on Razguljai⁶, aga see on nõid Bruce'i⁷ maja,” selgitas Kostja.

Nõndaviisi võttis Moskva mind 1873. aasta oktoobris esimest korda vastu.

⁵ Olhovskaja tänavat, Olhovski põiku ja tupikut ühendav nimetus.

⁶ Väljak Basmannõi piirkonnas, kus XVIII–XIX saj asus samanimeline kõrts (*разгулье* – pillerkaar, pummelung).

⁷ Krahv Jakob (James Daniel) Bruce (1669–1735) oli šoti päritolu Vene riigitegelane, suurtükiväe uuendaja, Peeter I aatekaaslane, ent väidetavalt ka maag ja vabamüürlane.

LEFORTOVOST HAMOVNIKISSE

Järgmisel päeval pärast Moskvasse saabumist pidin ma Lefortovost minema Hamovnikisse⁸, Tjoplõi põiktänavale⁹. Raha oli taskus kasinalt: kaks kahekümnekopikalist ja mõni vaskmünt. Aga ilm oli niisugune, et saabastest kahju. Jäätunud, puhastamata kõnniteed ja sulalumi suurtel munakatel. Talv ei olnud veel kanda kinnitanud.

Gorohhovaja nurgal oli ainus voorimees, ätt, pleekinud ohjajupiga võõtatud talupojavammuses, ruuge lambanahkse mütsiga, kust tutina turritas takutuust. Vatsakas karvane hobusetükk oli rakendatud saani ette – madal punutud kelk maadligi reisijaistmega ja eesotsa kinnitatud lauajupiga voorimehele istumiseks. Nöörist rakmed ja ohjad. Vöö vahel piits.

„Taat, Hamovnikisse!”

„Mis koht?”

„Tjoplõi põik.”

„Kakskümmend kopikat.”

Minu meelest oli see väga kallis.

„Kümme kopikat.”

Tema meelest oli see väga odav. Ma hakkasin astuma. Ta liikus mulle järele.

„Viimane sõna – viis altõnni¹⁰? Seisan priilt ...”

Kümne sammu pärast hakkab jälle:

⁸ Ajalooliselt paiknes Hamovnikis kangrute slobodaa (*хам* – linane kangas).

⁹ Nimetus (*тёплым* – soe) tuleneb seal XVIII sajandil asunud saunadest. Praegu Timur Frunze tänav.

¹⁰ Kolmekopikaline.

„Viimane sõna – kaksteist kopikat ...”

„Olgu.”

Voorimees andis hobusele piitsa. Liuskasime kord lumel, kord paljastel märgadel munakividel, õnneks ei olnud laiad külasaani jalased rautatud. Need libisesid, mitte ei lõiganud nagu linnakelgul. See-eest kõigil küüraka tänava veerudel ja langudel võttis saan hoo sisse, tirides lämpavat hobust ühes ja pekstes laiade tiivapuudega vastu puuposte. Tuli seljatoest kinni hoida, et mitte saanist välja lennata.

Korraga pöördus voorimees taha ja vaatas mulle otsa:

„Ega sa mul jalga lase? Muidu juhtub: sõidutad, sõidutad, aga tema lipsti läbikäiguvärvasse!”

„Kuhu mul joosta, ma olen Moskvast esimest päeva ...”

„Vaata siis!”

Kaebas tee üle:

„Tahtsin täna peremehe kitarriga sõita, muidu on teed seal, Kremli poole, puhta paljad ...”

„Millega?” küsisin. „Kitarriga?”

„Nojah, koliberiga ... näe, nagu see seal.”

Põiktänavast keeras välja kentsakas ekipaaž samasuguse karvase hobusega nagu meil. Tõepoolest, mingisugune ratastel kitarr. Ja ees oli kutsariiste. Selle „kitarriga” sõitsid kärbikraega keebis kaupmeheemand, nägu ja jalad vasakule keeratud, ja ametnik, peas kokardiga vormimüts, portfelliga, keeranud end üleni paremale, näoga meie poole.

Nõnda nägin ma esimest korda koliberi, mis andis juba teed troskale, sõidu ajal väriseva kerega kõrgele ekipaažile, mille tagumine osa lebas kõrgetel kaarjatel vedrudel. Aegu hiljem pandi troska lamedatele vedrudele ning seda hakati kutsuma ja kutsutakse praegugi kalessiks.

Me sõitsime mööda Nemetskajat. Voorimees sattus jutu-soonele:

„See hobune läheb homme maale. Eile sain Konnajal Iljušinilt neljakümne viie rubla eest kirgiisi hobuse ... Sõbralik. Nelja-aastane. See paneb kaua vastu ... Mineva nädal saabus Volga tagant

kalavoor. Noh, parisnikud ostsid neilt hobuseid, aga meilt koorivad topelt. See-eest annavad võlgu. Maksa iga esmaspäev kolmekas. On's lihtne? Sedasi soetavad endale hobused kõik voorimehed. Siberlased toovad kauba Moskvasse ja saavad pooltest hobustest lahti ...”

Sõitsime üle Sadovaja. Zemljanoi Vali juures läks äkitsi hirmsaks saginaks. Kõikidel tänavatel olid voorimehed, kutsarid, lamavoid piitsutasid hobuseid ja hoidsid hästi kõnniteede ligi. Minu kutsar jäi Sadovaja nurgal seisma.

Eemal helisesid aisakellad.

Voorimees pööras end minu poole ja sosistas ehmunult:

„Kullerid! Vaata!”

Kellukesed kõlisesid lähedal, kostus müdinat ja hõikeid.

Piki Sadovajat kihutasid Suhharevka poolt järjestikku kaks ühesugust kaunist raudjat troikat ühesuguste uute lühikeste vankritega. Nii ühel kui teisel olid vahvad kutsarid, paabulinnusulega lätud peas, vehkisid huigeldes ja vilistades piitsasid. Kummaski troikas oli kaks ühesugust reisijat: pahemal pool hallis sinelis sandarm ja paremal tsiviilriietes noormees.

Pöörased troikad vuhisesid mööda ning tänav omandas taas tavalise ilme.

„Kes need olid?” küsisin.

„Sandarmid. Viivad Piiterist Siberisse. Küllap mingeid jube tähtsaid. Esimesega sõidab noorem Novikov ise. See on tema kõikse parem troika. Kullerisõiduk. Ma seisan Novikoviga sama hoovi peal, olen küllalt näinud.”

*... hirmpika vuntsiga sandarm
ja tema kõrval kaame isand,
nii aastat üheksateist tal ...*¹¹

– meenus Nekrassov, kui vaatasin tema luuletuse elavat illustratsiooni.

¹¹ N. Nekrassovi luuletusest „Veel üks troika” (1866).

„Viiakse Siberisse sunnitööle: neid, kes tsaari vastu astunud,” seletas end ringi keeranud ja minu juurde kummardunud vana-mehe poolsoinal.

Iljinskaja linnavärava juures osutas ta avarale väljakule. Seal seisis kümned pikkvankrid suurte hatuste hobustega. Räbalais kutsarid ja vankrite omanikud askeldasid ringi. Kes tingis palkajatega, kes paigutas reisijaid istuma: Ostankinosse, Krestovskaja linnavärava taha, Peetri parki, kuhu vankrid tegid ka korrapäraseid reise. Ühe pikkvankri oli hõivanud sinodikoor, basside ja tiiskantide nägelemine kostis üle kogu platsi.

„Viiakse kuskile matustele või pulma,” selgitas mu kutsar ja lisas: „Nüüd joodame Lubjankal hobust. Anna kopikas: rüüp käib sõitja kulul.”

Ma täitsin tema nõude.

„On sindrid! Oma ämbriga võõraid purtskaevu juure ei lase, aga nende oma eest maksa putkas valvurile kopikas. Ja too jagab ülemustega.”

Lubjanka väljak on üks linnasüdameid. Mossolovo maja vastas (Bolšaja Lubjanka nurgal) asunud börsil võis üürida noaaegse väljanägemisega üürisõidukeid, millega saadeti kadunukesi viimsele teekonnale. Sealsamas seisis mitu viisakama moega tõlda; härrad ja asjapulgad, kellel omal rakendit polnud, rentisid neid visiitideks. Piki kogu trotuaari, Mjasnitskajalt Lubjankani, seisis Gussenkovi voorimeeste trahteri vastas sõidurakendid – ninadega väljaku, vankritega kõnnitee poole. Hobustele olid torbad pähe pandud või rippusid aia küljes nõorkotid, kust paistsid heinad. Hobused kinnitasid keha, sellal kui nende peremehed teed jõid. Tuhanded varblased ja tuvid nokkisid jalge all kartmatult sevides kaeru.

Voorimehed jooksid trahterist välja – lahtiste hõlmadega sinistes halattides, ämbrid käes – purskkaevu juurde, maksid valvurile kopika, ammutasid räpaste ämbritega vett ja jootsid hobuseid. Ründasid möödakäijaid teenuste pakkumisega, igaüks kiitis oma hobust, kõnetades igaüht riietuse järgi otsustades – keda „auväärne”, keda „auline”, keda „teie ausus”, aga keda ka „teie hiilgus”.

Kisa, kära, sõim sulasid ühte mürinasse, mattudes mööda munakiviteed sõitvate ekipaažide, lamavoide, plaanvankrite ja veeveo-tünnide kolinasse.

Veevedajad ootasid pikas reas oma korda, seistes purskkaevu ümber ringis ja vehkides kujur Vitali pronkskujude kohal pik-kade keppide otsa kinnitatud ämberkopsikutega, ammutasid vett, täites oma tunne.

Kümned lamavoid Müürivärvate vastas kas istusid puusli-kena oma pinkidel või siis söötsid ühekorraga, otsekui käskluse peale, paigalt ja piirasid sisse mõne huvilise, kes tuli küüdivank-rit nõutama. Karjusid, sõimlesid. Lõpuks lepitati ühiselt hinnas kokku, ehkki palgati vaid üht küüdimeest ja ainult ühte otsa. Ent palkaja jaoks ei olnud asi veel otsustatud ja ta ei saanud võtta van-krimeest, kes leppis sobiva hinnaga. Kõik lamavoid kogunesid ringi ning igaüks viskas kellegi mütsi sisse kuidagimoodi märgis-tatud vaskkopika. Palkaja võttis kellegi „õnneks” kopika ning sõitis selle omanikuga minema.

Kuni minu voorimees taotles järjekorras ämbrit, vahtisin mina muudkui suuril silmil, panneks imeks saginat, lärmi ja tohu-vabohu sellel toona Moskva kõige elavama liiklusega väljakul ... Muide, hobuste peatuspaiga tõttu ka kõige haisvamal.

Laskusime Teatri väljaku juurde, möödusime sellest piki piirde-köit. Sõitsime läbi Ohhotnõi, Mohhovaja. Rühkisime Vozdvi-ženkat mööda üles.

Arbati juures kolistas mööda kõrgete vedrudega tõld, ustel vapp. Sees istus hallipäine daam. Pukis troonis kutsari kõrval bakenbardidega tõllateener, kardpaelaga kõvakübar peas ja suurte heledate nõöpidena livree seljas. Aga tõlla tagapukil seisid kaks siledate nägudega, pikkades vormikuubedes lakeid, samuti kõva-kübarate ja galoonidega.

Tõlla taga sõitis traavliga tähtsalt mingi kõrge aukraadiga frant, koprakraega sinel seljas ja suletutiga kolmnurkmüts peas, mahu-tades suurivaevu oma kogukat keret kitsukesse kalessi, mida tollal kutsuti egoistiks ...